

Мемлекеттік мүлікті жымқырудың экономикалық және құқықтық салдары

ЖАРИЯЛАНДЫ
14.05.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР
Тулекова Гулжан Хажмуратовна

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/179305/>

Абдулла Аділ Абдумұратұлы

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

АНДАТПА: Бұл мақалада мемлекеттік мүлікті жымқыру мәселесінің мәні, оның экономикаға тигізетін зияны мен құқықтық жауапкершілік түрлері қарастырылады. Мемлекетке келетін залалдың сипаты, заң бұзушылықтардың түрлері және оларды болдырмау жолдары жан-жақты талданады.

Тірек сөз: МЕМЛЕКЕТТІК МҮЛІК, ЖЫМҚЫРУ, ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛДАР, ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАР, ПАРАҚОРЛЫҚ, ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ, ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК, МҮЛІКТІК ЗИЯН, ҚҰҚЫҚҚЫЛЫҚ САЯСАТ, ӘКІМШІЛІК ЖАЗАЛАР.

“Economic and Legal Consequences of Embezzlement of State Property”

Annotation: This article discusses the issue of state property embezzlement, analyzing its impact on the economy and the forms of legal liability. It explores the nature of the damage caused to the state, types of violations, and possible prevention mechanisms.

KEYWORDS: STATE PROPERTY, EMBEZZLEMENT, ECONOMIC CONSEQUENCES, LEGAL CONSEQUENCES, CORRUPTION, LAW VIOLATION, LEGAL RESPONSIBILITY, PROPERTY DAMAGE, LEGAL POLICY, ADMINISTRATIVE PENALTIES.

“Экономические и правовые последствия хищения государственного имущества”

Аннотация: статье рассматривается проблема хищения государственного имущества, анализируются его последствия для экономики и формы юридической ответственности. Раскрывается характер ущерба государству, виды правонарушений и пути их предотвращения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИМУЩЕСТВО, РАСТАЧЕНИЕ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ, ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ, КОРРУПЦИЯ, ПРАВОПРЕСТУПЛЕНИЕ, ПРАВОВАЯ

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ, ИМУЩЕСТВЕННЫЙ УЩЕРБ, ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА, АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ШТРАФЫ.

Кіріспе

Мемлекеттік мүлік – бұл қоғам игілігі үшін пайдаланылатын, мемлекет меншігіндегі материалдық және қаржылық ресурстар. Алайда соңғы жылдары мемлекеттік мүлікті жымқыру деректері жиілеп, оның ел экономикасына және құқықтық жүйесіне тигізетін кері әсері күшейіп келеді.

Мақаланың мақсаты – мемлекеттік мүлікті жымқырудың экономикалық және құқықтық салдарын талдау, осы құқықбұзушылықпен күресте заңнамалық тетіктердің рөлін көрсету.

1. Мемлекеттік мүлік ұғымы және оны басқару

1.1 Мемлекеттік мүлік ұғымы

Мемлекеттік мүлік – бұл Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекет меншігіне тиесілі және қоғамдық қажеттіліктерді қамтамасыз ету мақсатында пайдаланылатын барлық мүліктік кешен. Ол жылжымалы және жылжымайтын мүлікті, қаржылық активтерді, табиғи ресурстарды, акцияларды, жерді, инфрақұрылымды, т.б. қамтиды.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 192-бабына сәйкес, меншік құқығы дегеніміз – субъектінің мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы. Осы тұрғыда мемлекет те толыққанды меншік иесі ретінде әрекет етеді және ол өз меншігін халық игілігі үшін басқаруға міндетті.

Мемлекеттік мүлік келесі түрлерге бөлінеді:

- Республикалық меншік – бүкіл ел аумағында халыққа ортақ қажеттіліктер үшін пайдаланылатын мүлік. Мысалы, министрліктердің ғимараттары, ұлттық компаниялардың активтері, әскери техника, т.б.
- Коммуналдық меншік – жергілікті атқарушы органдардың қарамағындағы мүлік. Мысалы, мектептер, ауруханалар, қоғамдық көлік, жергілікті мәдениет үйлері.

1.2 Мемлекеттік мүлікті басқару және оны тиімді пайдалану

Мемлекеттік мүлікті басқару – бұл оның сақталуын, тиімді пайдаланылуын, табыс

әкелуін және қоғамдық мүддеге сай қолданылуын қамтамасыз ететін кешенді жүйе.

Қазақстан Республикасында бұл салада басқару функцияларын бірнеше орган жүзеге асырады:

- ҚР Қаржы министрлігіне қарасты Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитеті – республикалық мүлікті есепке алу, оны жекешелендіру немесе сенімгерлік басқаруға беру, жалға беру мәселелерімен айналысады;
- Жергілікті атқарушы органдар – коммуналдық мүлікті иелену, пайдалану және билік ету құқығын жүзеге асырады;
- “Самұрық-Қазына” ұлттық әл-ауқат қоры – стратегиялық маңызы бар активтер мен ірі ұлттық компаниялардың активтерін басқарумен айналысады;
- Есеп комитеті мен Ішкі мемлекеттік аудит органдары – мүлікті басқарудағы заңдылық пен тиімділікті бақылайды.

1.3 Мемлекеттік мүлікпен мәмілелер жасау тәртібі

Мемлекеттік мүлікпен кез келген мәміле (сату, жалға беру, сенімгерлік басқару, жекешелендіру) тек заңда белгіленген тәртіппен ғана жүзеге асырылады. Бұл үшін:

- Конкурстық негізде ашық тендерлер өткізіледі;
- Электрондық мемлекеттік сатып алу порталдары пайдаланылады;
- Мүлік тізілімдеріне онлайн түрде қол жеткізу қамтамасыз етіледі.

Жекешелендіру процесі ҚР Үкіметінің арнайы қаулыларымен бекітілген тізбелер негізінде іске асырылады және елдің стратегиялық мүдделеріне сай келуі тиіс.

1.4 Мемлекеттік мүлікті басқарудағы негізгі мәселелер

Мемлекеттік мүлікті басқаруда бірқатар қиындықтар мен қауіптер де бар:

- Мүліктің нақты есебінің болмауы немесе жалған есеп беру;
- Басқарудағы тиімсіздік, кәсіби кадрлардың жетіспеуі;
- Жемқорлық пен заңсыз жымқыру әрекеттері;
- Жекешелендіру кезінде әділдік пен ашықтықтың жеткіліксіздігі.

2. Мемлекеттік мүлікті жымқыру түрлері

Мемлекеттік мүлікті жымқыру – бұл сеніп тапсырылған немесе мемлекет меншігіндегі мүлікті заңсыз иемдену, пайдалану немесе оны өз пайдасына немесе үшінші тұлғалардың пайдасына заңсыз беру әрекеті. Бұл әрекеттер көбінесе лауазымды тұлғалардың тарапынан немесе олардың тікелей қатысуымен жүзеге асады және ауыр экономикалық, әлеуметтік, құқықтық салдарға алып келеді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі мұндай әрекеттерді қылмыстық құқық бұзушылық ретінде бағалайды және жаза қолданады.

2.1 Тікелей жымқыру (иемдену және ысырап ету)

Бұл жымқырудың классикалық түрі. Лауазымды тұлға немесе қызметкер өзіне сеніп тапсырылған мемлекет мүлкін тікелей иемденеді немесе заңсыз жолмен иеліктен шығарады.

Мысалы:

- Бюджет қаражатын жеке есепшоттарға аудару;
- Мемлекеттік кәсіпорын мүлкін жеке қажетіне жарату;
- Қоймадағы тауарларды құжатсыз алып сату.

ҚР ҚК 189-бабы бойынша бұл әрекеттер “Сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету” ретінде бағаланады.

2.2 Жалған құжат жасау арқылы жымқыру

Бұл әдісте лауазымды тұлғалар жалған шот-фактуралар, актілер, келісімшарттар арқылы бюджеттік қаражаттың игерілгенін көрсетіп, шын мәнінде ол қаражатты жеке шоттарға аударып немесе қолма-қол ақшаға айналдырып жібереді.

Мысалы:

- Жасалмаған құрылыс жұмыстары үшін төлем жасау;
- Қағаз жүзінде ғана сатып алынған құрал-жабдықтар;
- Қызметкерлерге берілмеген сыйақыларды өзара бөлісу.

Бұл әрекеттер ҚК 385-бабы (Жалған құжат жасау) және ҚК 190-бабы (Алаяқтық) бойынша жауапкершілікке тартылады.

2.3 Мемлекеттік сатып алудағы жемқорлық

Мемлекеттік сатып алу – бюджеттің үлкен бөлігі жұмсалатын сала. Жымқыру көбінесе сатып алу процесінде:

- Конкурстардың жалған жеңімпаздары арқылы;
- Бір көзден сатып алу арқылы;
- Жоғары бағамен сатып алу арқылы жүзеге асады.

Мысалы:

- 1 млн теңгеге тұратын тауарды 5 млн теңгеге сатып алып, айырмасын бөлісу;
- Сатып алуға қатысатын компанияны алдын ала келісіп тағайындау (аффилирленген тұлғалар арқылы);
- Қызмет көрсетілмесе де, төлем жүргізу.

ҚР ҚК 366-бабы (Пара алу), ҚК 367-бабы (Пара беру), ҚК 371-бабы (Салғырттық) осындай істерге қатысты жаза қарастырады.

2.4 Жекешелендіру кезіндегі заңбұзушылықтар

Мемлекеттік мүлікті жекешелендіру кезінде оның құны қасақана төмен бағаланып, мүлік белгілі бір тұлғаларға өте арзанға сатылуы мүмкін. Бұл тікелей мемлекетке экономикалық шығын келтіреді.

Мысалы:

- Миллиондық нысан 100 мың теңгеге сатылуы;
- Конкурс талаптарын алдын ала бір компанияға ыңғайлап жасау;
- Қатысушылар санын шектеу арқылы бәсекені азайту.

Бұл әрекеттер ҚР ҚК 361-бабы (Қызметтік өкілеттікті теріс пайдалану) және ҚК 250-бабы (Жалған ақпарат беру) бойынша қарастырылады.

2.5 Мемлекеттік активтерді төмен бағамен өткізу

Кейбір ұлттық компаниялардың немесе мемлекеттік үлесі бар кәсіпорындардың активтері нарықтық бағадан төмен сатылып, оның нақты иелері жасырын болады. Бұл – заманауи жымқыру түрлерінің бірі.

Мысалы:

- “Самұрық-Қазына” портфеліндегі стратегиялық объектілерді күмәнді инвесторларға сату;
- Үлестерді “офшорлық” компаниялар арқылы алып шығу.

Бұл жағдайлар ұлттық қауіпсіздікке де қауіп төндіруі мүмкін.

2.6 Қызметтік көлікті, мүлікті жеке мақсатта пайдалану

Кейбір мемлекеттік мекемелердің көліктері, ғимараттары, құралдары мекеменің емес, жеке тұлғаның жеке мүддесіне жұмыс істейді.

Мысалы:

- Қызметтік көлікті отбасылық сапарларға пайдалану;

- Мемлекеттік мекеменің жұмыс күші мен құралын жеке құрылысқа тарту;
- Кеңсе тауарларын, техникасын үйге алып кету.

Бұл әрекеттер тәртіптік, әкімшілік, немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

2.7 Қаржылық есепті бұрмалау

Мекеме немесе ведомство қаржылық есепті қасақана бұрмалап, орындалмаған жоспарды орындалған етіп көрсету арқылы келесі жылы да қаржы алу мүмкіндігін сақтайды.

Мысалы:

- Жоспардағы жобаны қағаз жүзінде ғана орындау;
- Қаражат игерілмесе де, есепте игерілді деп көрсету;
- Аудиторларға жалған құжат ұсыну.

3. Экономикалық салдары

Мемлекеттік мүлікті жымқырудың ел экономикасына тигізетін салдары өте күрделі:

- Бюджет тапшылығының артуы – мемлекет әлеуметтік бағдарламаларды толық қаржыландыра алмайды;
- Инфрақұрылымның құлдырауы – жол, мектеп, аурухана құрылыстары аяқталмай қалады;
- Инвестициялық климаттың нашарлауы – шетелдік және отандық инвесторлар сенімсіздік танытады;
- Әлеуметтік теңсіздіктің күшеюі – қарапайым халық зардап шегеді, ал жемқорлар байи түседі;
- Салық түсімдерінің төмендеуі – көлеңкелі экономика үлесі артады.

4. Құқықтық салдары

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі мен Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі мемлекеттік мүлікті жымқыруға байланысты нақты жауапкершілік түрлерін белгілейді.

Қылмыстық кодекстегі негізгі баптар:

- **ҚК 189-бап** – Сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету;
- **ҚК 190-бап** – Алаяқтық;
- **ҚК 361-бап** – Лауазымдық өкілеттікті теріс пайдалану;

- **ҚК 366-бап** – Пара алу.

Осы баптар бойынша мүлік тәркілеу, айыппұл салу, бас бостандығынан айыру сияқты жаза түрлері қолданылады.

Сонымен қатар, азаматтық жауапкершілік те қарастырылған – келтірілген залал толық көлемде өтелуі тиіс.

5. Мемлекеттік мүлікті жымқыруға қарсы құқықтық тетіктер

6. Заңнаманы жетілдіру – Сатып алу, бюджет, қаржы бақылауы салаларындағы заңдарды тұрақты түрде жаңарту;
7. Мемлекеттік аудит жүйесі – ҚР Есеп комитеті мен Ішкі мемлекеттік аудит департаменттері арқылы бақылауды күшейту;
8. Қоғамдық бақылау – Журналистік зерттеулер, ҮЕҰ және азаматтық белсенділердің рөлі артып келеді;
9. Сандық технологиялар енгізу – eGov, e-Salyq, электрондық тендер жүйелері ашықтықты қамтамасыз етеді;
10. Қатаң жаза және қайтарым тетіктері – Мүлікті тәркілеу, шоттарды бұғаттау, халықаралық тергеу.

Қорытынды

Мемлекеттік мүлікті жымқыру – мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен құқықтық тәртібіне үлкен қауіп төндіретін құбылыс. Ол тек қаржылық шығынмен ғана емес, халықтың мемлекетке деген сенімінің әлсіреуімен де қауіпті. Сондықтан бұл мәселеге кешенді түрде қарап, құқықтық және экономикалық тетіктерді қатар қолдану қажет. Мемлекеттік бақылауды күшейтіп, заңнаманы жетілдіру арқылы ғана жымқыру фактілерін азайтуға болады. Сонымен қатар, азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру мен қоғамдық бақылауды нығайту – жемқорлықпен күрестегі маңызды фактор.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.
3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі.
4. Қазақстан Республикасы Үкіметінің мемлекеттік мүлікті жекешелендіру туралы қаулылары.
5. ҚР Қаржы министрлігінің Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитетінің ресми деректері.
6. ҚР Есеп комитеті мен Ішкі мемлекеттік аудит департаментінің бақылау

материалдары.

7.Электрондық мемлекеттік сатып алу порталы

8.Біріккен Ұлттар Ұйымының сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы.

9.Ғылыми және құқықтық сараптамалардағы ресми мәліметтер мен статистикалық деректер

10.Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.